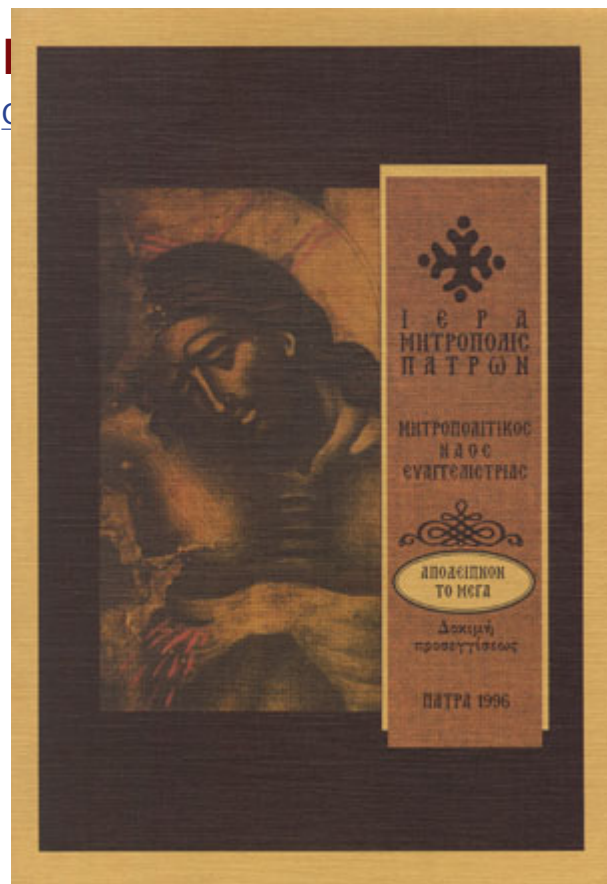

Μεγάλου Απόδειπνου

«Όσοι της φιλοσοφίας τρόφιμοι και των υψηλών ερασταί και μαθηταί του Λόγου. Αγαπήσατε τον ενεστώτα καιρόν και την αγίαν Τεσσαρακοστήν χαίροντες υποδέξασθε, ως σωφροσύνης διδάσκαλον και αρετής μητέρα και τροφόν των υιών του Θεού και παιδαγωγόν ατάκτων και γαλήνην ψυχών και ευστάθειαν βίου και ειρήνην ένσπονδον και ατάραχον».

Η επίκαιρη αυτή **προτροπή του Αστερίου Αμασείας** μάς υπενθυμίζει εμφαντικά ότι δεν μπορεί να υπάρξει Σαρακοστή «ει μη εν προσευχή και νηστεία». Αγαπώντας τον ενεστώτα καιρό και καλλιεργώντας το σωτήριο αυτό δίπτυχο, εν κρυπτώ εργαζόμενοι αρετάς, δεχόμαστε πνευματικές αμοιβάς: «γαλήνην ψυχών και ευστάθειαν βίου και ειρήνην ένσπονδον και ατάραχον».

Για να προσεγγίσουμε τη Μεγάλη Τεσσαρακοστή θα πρέπει να κάνουμε αυτό που δεν ταιριάζει στις σύγχρονες συνθήκες της ζωής μας, αλλιώς κάθε αντίληψη προσπάθειας μέσα στη Σαρακοστή χάνει τελείως το νόημά της. Και για να επικεντρωθώ στο θέμα της λατρείας. Ο μεγάλος λειτουργιολόγος του 20ου αι. **π. Αλέξανδρος Σμέμαν** λέει, πως «δεν υπάρχει καμιά δικαιολογία για κείνους που στη διάρκεια της Μεγάλης Σαρακοστής δεν αυξάνουν το χρόνο για παρακολούθηση και συμμετοχή στη Θεία Λατρεία... είναι ανάγκη να υπάρξει μια απόφαση, είναι ανάγκη να γίνει μια προσπάθεια, να υπάρξει μια σταθερή επιδίωξη»

. Πόσες φορές κατά τη διάρκεια της Σαρακοστής συμμετέχουμε στο Μέγα Απόδειπνο;

Ας είναι η αποψινή μας σύναξη η αφορμή για πυκνότερη και ουσιαστικότερη και πιο ενσυνείδητη συμμετοχή μας στην κατανυκτική αυτή ακολουθία που χαρακτηρίζει, θα λέγαμε, τη Σαρακοστή, αφού η Μεγάλη Τεσσαρακοστή είναι η μόνη περίοδος του λειτουργικού έτους κατά την οποία διατηρήθηκε η αρχαία μορφή του αποδείπνου, το λεγόμενο σήμερα **Μέγα Απόδειπνο**. Πρόκειται για τη μοναδική μορφή αποδείπνου που μαρτυρείται από τα αρχαία χειρόγραφα. Το λεγόμενο **Μικρό Απόδειπνο**, που είναι η συντετμημένη μορφή του Μεγάλου Αποδείπνου, απαντά μόνο σε νεώτατα χειρόγραφα και περιλαμβάνει τα «καιριώτατα» του Μεγάλου Αποδείπνου, κατά την εύστοχη παρατήρηση του αγ. Συμεών Θεσσαλονίκης. Το Μικρό Απόδειπνο επικράτησε τελικά για τις εκτός της Τεσσαρακοστής ημέρες, δηλ. για όλο το υπόλοιπο λειτουργικό έτος, αλλά ακόμα και για τις Παρασκευές, τα Σάββατα και τις Κυριακές της Μεγάλης Τεσσαρακοστής.

Η ακολουθία του Αποδείπνου τελείται, όπως και το όνομά της δηλώνει, μετά το δείπνο και προ της κατακλίσεως, γι' αυτό και σε ορισμένα χειρόγραφα ονομάζεται **«ακολουθία των προθυπνίων»**. Ο δεύτερος αυτός όρος υποδηλώνει και το περιεχόμενό της, που δεν είναι ευχαριστία για το δείπνο, αλλά προσευχή προ του ύπνου. Κατ' αρχήν ήταν ιδιωτική προσευχή και στα μοναστήρια, γι' αυτό και δεν αριθμείται πάντοτε στις «επτά αινέσεις», δηλ. στις επτά ακολουθίες του νυχθημέρου των μονών. Ελέγετο «εν τοις κελλίοις». Γι' αυτό διαβάζουμε στα τυπικά: *«Η δε ακολουθία των Αποδείπνων εν τη Μονή της Λαύρας ου ψάλλεται εις την Εκκλησίαν, αλλ' έκαστος αναγινώσκει αυτήν εν τοις κελλίοις»*. Αντιθέτως στα κοινόβια της Παλαιστίνης το Απόδειπνο ετελείτο στην Εκκλησία.

Η ακολουθία του Μεγάλου Αποδείπνου απαντάται για πρώτη φορά ως μοναχικό Απόδειπνο, στις αρχές του 15ου αιώνας, οπότε και αντικαθιστά την ακολουθία της Παννυχίδος. Δεν αποτελεί βέβαια η συγκεκριμένη αντικατάσταση μιας ακολουθίας από μια άλλη ένα ξαφνικό και αυτόνομο γεγονός. Εντάσσεται μέσα στη γενικότερη λειτουργική μεταρρύθμιση, ή καλύτερα σύνθεση και συγχώνευση διαφόρων λειτουργικών τύπων, που είχε αρχίσει ήδη να συντελείται στο τυπικό της Εκκλησίας μερικούς αιώνες πιο πριν – ήδη από την εικονομαχία – και την εποχή αυτή (15ος αι.) βρίσκεται στην κορύφωσή της. Το μοναχικό τυπικό ή Ιεροσολυμιτική τάξη, πιο γνωστό ως τυπικό της μονής του αγ. Σάββα, που οφείλει την προέλευσή του στα κοινόβια της Παλαιστίνης, εκτοπίζει ολοσχερώς τον Ασματικό ή Βυζαντινό κοσμικό τύπο των Ακολουθιών που εκφράζει τη Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως. Αυτού **του ασματικού τυπικού ήταν ακολουθία η Παννυχίς**, που ψαλλόταν κατά το εσπέρας εν είδει μικράς αγρυπνίας, στη θέση περίπου του μοναχικού Μεγάλου Αποδείπνου, με το οποίο έχει μερικά κοινά σημεία.

Ενώ αρχικά η Παννυχίδα ετελείτο καθ' όλες τις ημέρες του έτους, τη Μ. Τεσσαρακοστή και τη Μ. Εβδομάδα, ήδη από τον 10ο αιώνα η Παννυχίς- κατά τη μαρτυρία του τυπικού της Μεγάλης Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως- ετελείτο κυρίως κατά τις παραμονές των μεγάλων εορτών, κατά την Α΄ Εβδομάδα των Νηστειών και κατά τη Μ. Εβδομάδα.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τη σχέση Παννυχίδος και Μεγάλου Αποδείπνου, αξίζει να σημειώσουμε εδώ ότι, λίγο παλαιότερα **το Μέγα Απόδειπνο ετελείτο και τις παραμονές των Χριστουγέννων και των Θεοφανείων**, πράξη που διατηρείται ακόμα και σήμερα στο Άγιον Όρος και στις Σλαβικές Εκκλησίες. Σε πιο παλιά φάση το Μέγα Απόδειπνο ψαλλόταν και κατά τις Κυριακές της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, καθώς και κατά τις νηστείες των Χριστουγέννων και των αγίων Αποστόλων κατά τις ημέρες που ψάλλεται το «Αλληλούϊα».

Ας επιστρέψουμε όμως στις Παννυχίδες. Οι Παννυχίδες της Α΄ Εβδομάδος των Νηστειών είχαν κατανυκτικό χαρακτήρα και προεξήρχε σ' αυτές ο ίδιος ο Πατριάρχης. Από την ασματική αυτή παννυχίδα προέρχεται και η σειρά των πέντε ευαγγελικών περικοπών, τα λεγόμενα «ευαγγέλια της παννυχίδος», που διαβάζονται και σήμερα κατά τα Απόδειπνα της Α΄ Εβδομάδος των Νηστειών και διασώζονται στα Ευαγγελιστάριά μας.

Το Μέγα Απόδειπνο εντάσσεται στις ακολουθίες της νυκτός, που αποτελούσαν ένα σύμπλεγμα νυκτερινής προσευχής, μια Παννυχίδα, εντελώς διαφορετική απ' αυτήν που μόλις περιγράψαμε, στην οποία φέρεται η ορθρινή προσευχή ενωμένη με την εσπερινή. Η ακολουθία των «προνυκτίων», έτσι όπως τη συναντούμε σε χειρόγραφο του 12ου αιώνα της Μονής Λειμώνος, συμπίπτει σε γενικές γραμμές με τη σημερινή ακολουθία του μεγάλου αποδείπνου, εκτός από κάποια τροπάρια και ευχές. Είναι αξιοσημείωτο και ιδιαίτερα σημαντικό, νομίζω, ότι το περίφημο τροπάριο του Μεγάλου Αποδείπνου «**Κύριε των δυνάμεων μεθ' ημών γενού...**» είναι το εφύμνιο του ψαλμού 150 που είναι ένας από τους ψαλμούς των Αίνων του Όρθρου, γεγονός που επιβεβαιώνει την άποψη για κοινά στοιχεία των ακολουθιών του μοναχικού τυπικού, αλλά μαρτυρεί και την ύπαρξη της παλαιότατης παννυχίδος που ένωνε εσπερινή και ορθρινή προσευχή. **Κανόνες Αποδείπνων**

Η θέση των κανόνων στα απόδειπνα είναι ένα ειδικό κεφάλαιο του τυπικού που περιλαμβάνει πολλές περιπτώσεις. Περιορίζομαι μόνο στη Μεγάλη Τεσσαρακοστή για να σημειώσω τις χαρακτηριστικότερες των περιπτώσεων. Στα απόδειπνα των τεσσάρων πρώτων ημερών της Α΄ Εβδομάδος των Νηστειών ψάλλεται τμηματικώς **ο Μέγας Κανών του αγ. Ανδρέου Κρήτης**, ενώ στο μικρό απόδειπνο κατά τις Παρασκευές των τεσσάρων πρώτων εβδομάδων ψάλλεται **ο κανών του Ακαθίστου Ύμνου** και το κοντάκιο τμηματικώς. Η συνήθεια, που επικράτησε στις ενορίες να ψάλλεται ο Μέγας Κανών και ο Ακάθιστος κατά το μικρό απόδειπνο της Τετάρτης και της Παρασκευής της Ε΄ Εβδομάδος των Νηστειών, οφείλεται σε μια προσπάθεια προσαρμογής προς τις ενοριακές συνθήκες. Η ορθή τάξη προβλέπει

και για τις δύο περιπτώσεις την τέλεση αγρυπνίας.

Αυτό, όμως, που είναι άξιο ειδικής μνείας είναι ότι σύμφωνα με το τυπικό «από της Κυριακής της Ορθοδοξίας εσπέρας μέχρι της Πέμπτης προ του Λαζάρου εσπέρας, καθ' εκάστην εις τα απόδειπνα, ψάλλομεν τον κανόνα του Θεοτοκαρίου, και συν αυτώ ψάλλεται και ανά εις κανών του Μηναίου οι από του Σαββάτου του Λαζάρου μέχρι της Κυριακής του Αντιπάσχα συμπύπτοντες» (Βλ. Τυπικόν Γ. Ρήγα, σ. 768). Αυτό σημαίνει ότι η Εκκλησία δεν παραλείπει τίποτε. Προνοεί για την περίπτωση που καταλιμπάνεται το Μηναίον, δηλαδή κατά τη Μ. Εβδομάδα και τη Διακαινήσιμο, έτσι ώστε να ψαλούν στα απόδειπνα και να μην παραληφθούν οι κανόνες των αγίων, των οποίων η μνήμη θα συμπέσει την περίοδο αυτή. Έτσι **ο κανόνας είναι ένα αδιάσπαστο στοιχείο της ακολουθίας του Μεγάλου Αποδείπνου**, που βέβαια σήμερα ψάλλεται ανελλιπώς και καθημερινώς μόνο στα μοναστήρια.

Οι Ύμνοι του Μεγάλου Αποδείπνου

Το Μέγα Απόδειπνο διασώζει παλαιότατο υμνογραφικό υλικό αλλά και αρχαίους τρόπους ψαλμωδίας που παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον.

- Το **«Μεθ' ημών ο Θεός»** είναι ένα ανθολόγημα στίχων, από το βιβλίο του Ησαΐα, όπου επαναλαμβάνεται ως επωδός το ακροστίχιο του πρώτου στίχου, το «Ότι μεθ' ημών ο Θεός». Με βάση αυτόν τον ύμνο, που εντάσσεται από τους ερευνητές στην πρώτη περίοδο της υμνογραφίας, δηλαδή στους τέσσερεις πρώτους αιώνες, μπορεί κανείς να αντιληφθεί πώς διεξαγόταν η λεγόμενη «καθ' υπακοήν» ψαλμωδία, η οποία έδινε την άνεση για τη συμμετοχή του εκκλησιάσματος στα ψαλλόμενα (εδώ ο λαός επαναλάμβανε το εφύμνιο «Ότι μεθ' ημών ο Θεός»).

- **«Η ασώματος φύσις»**. Πρόκειται για αρχαίο ύμνο σε στίχους ενδεκασύλλαβους, που τον συναντούμε σε πάπυρο του δού αιώνας και υπήρχε και στην αρχαία Παννυχίδα. Θα μού επιτρέψετε εδώ μια μικρή παρένθεση με αφορμή το σημαντικότερο γεγονός ότι οι ύμνοι της Εκκλησίας εμπεριέχουν όλες τις μορφές της αρχαίας γλώσσας και μετρικής (όπως π.χ. στον ύμνο αυτό οι ενδεκασύλλαβοι στίχοι). *“Η Εκκλησία αξιοποιεί γόνιμα τη δουλειά των αρχαίων, και σ’ αυτήν επιβιώνουν ζωντανά οι κατακτήσεις και επιτεύξεις τους. Μέσα στην Ορθόδοξη Εκκλησία ο αρχαίος πολιτισμός επιβιοί και θάλλει μεταμορφωμένος”*, όπως αναφέρει ευστοχώτατα ένα κείμενο της Ιεράς Κοινότητας του Αγίου Όρους για την Παιδεία του Γένους μας (σ. 55).

- **«Παναγία Δέσποινα Θεοτόκε...»**: Σύντομες επικλήσεις που ψάλλονται αντιφωνικά. Η Παναγία προηγείται των αγγέλων ως ασυγκρίτως ενδοξότερα και τιμιωτέρα. Μετά τους Αγγέλους οι πιστοί επικαλούνται τον τίμιο Πρόδρομο, τους Αποστόλους, τους Οσίους και Διδασκάλους της οικουμένης, την ακατάλυτο δύναμη του Σταυρού. Ο μικρός αυτός ύμνος δηλώνει την ιστορική συνέχεια του μυστηρίου της Θείας οικονομίας μετά την έλευση της Χάριτος.

- Τα τροπάρια **«Ως φοβερά η κρίσις σου Κύριε...»**, που ψάλλονται στο Μέγα

Απόδειπνο την Τρίτη και την Πέμπτη, ανάγονται στον 6ο αιώνα ενώ τα κατανυκτικά τροπάρια **«Ελέησον ημάς...»** αποδίδονται στον άγιο Ιωάννη τον Δαμασκηνό (7ος – 8ος αι.). Τα τροπάρια αυτά ψάλλονται σε ήχο πλ. β´ αλλά, όπως σημειώνεται σε κάποια χειρόγραφα, «χύδην», δηλαδή μ' ένα υποτυπώδες μέλος όπως μάς έχει διασωθεί από την προφορική παράδοση. Η παρατήρηση του αγίου Συμεών Θεσσαλονίκης είναι καίρια: *«Και αι καθολικαί εκκλησίαι πάσαι ανά την οικουμένην απαρχής ταύτης ετέλουν μελωδικώς, μηδέν χωρίς λέγουσαι μέλους»*. Τίποτε στις ακολουθίες μας δεν διαβάζεται ξηρά και με στόμφο ή επιτήδευση. Πρέπει να υφέρπει πάντοτε, ακόμα και στα αναγνώσματα, ένα υποτυπώδες μέλος.

– Η Δοξολογία **«Δόξα εν υψίστοις Θεώ»**, που είναι ένας από τους αρχαιότερους ύμνους της Εκκλησίας-μεγάλο μέρος της χρονολογείται τον 4ον αιώνα- στο Απόδειπνο δεν ψάλλεται, απλώς διαβάζεται. Κι αυτό διότι η μελισματική απόδοσή της αποτελεί έκφραση και σύμβολο του πανηγυρικού χαρακτήρα μιας εορτής, ενώ ο χαρακτήρας της ακολουθίας του αποδείπνου είναι εντελώς διαφορετικός. Το Τριώδιο δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια αλυσίδα λειτουργικών ευκαιριών που μάς προσφέρει η Εκκλησία συνεχώς και αδιαλείπτως. Μια λειτουργική τράπεζα, στην οποία μέρα και νύχτα υπάρχουν παρατεθειμένα εδέσματα πνευματικής ευτυχίας. Η Σοφία του Θεού *«έσφαξε τα εαυτής θύματα, εκέρασεν εις κρατήρα τον εαυτής οίνον και ητοιμάσατο την εαυτής τράπεζαν, συγκαλούσα μετά υψηλού κηρύγματος επί κρατήρα»* τους δούλους αυτής. Όλους εμάς. **«Το Θαύμα της εκκλησιαστικής ποίησης, η ακρότατη ευγένεια του βυζαντινού μέλους,** το ρίγος από τις μνήμες της αυτοκρατορικής αρχοντιάς των Ελλήνων- όλα συντονισμένα στην αποκαλυπτική εμπειρική ψηλάφηση της εκκλησιαστικής ελπίδας για την όντως ύπαρξη και ζωή» (Χρ. Γιανναράς, Καθημερινή 17/3/96). Το Μέγα Απόδειπνο που διακρίνεται για τον ιδιαίτερα προσωπικό τόνο στην επικοινωνία Θεού και ανθρώπου αμαρτωλού και μετανοούντος, μάς ωθεί προς την τέλεια πνευματική λειτουργική Τεσσαρακοστή, όπως την ορίζει ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς: *«...ούτε νηστεία, ούτε ψαλμωδία, ούτε προσευχή σώζειν ημάς καθ' εαυτά δύνανται, αλλά το ενώπιον εκτελείσθαι ταύτα του Θεού... Ενώπιον δε ταύτα γίνεται Θεού, όταν ατενώς η διάνοια εκείνω ενορά και δια το προς αυτόν οράν και νηστεύη και ψάλλη και προσεύχεται»*.

Του Παναγιώτη Αντ. Ανδριόπουλου

Πηγή: panagiotisandriopoulos.blogspot.gr